

Ιωάννου Παπαδοπούλου του Κουκουζέλη» [ο συγκεκριμένος κώδικας είναι αυτόγραφος της Ειρήνης θυγατρής του Θεοδώρου Αγιοπετρίτου (τον υπογράφει με τον ακόλουθο κολοφόνα: «Συν Θεώ αγίω επληρώθη το παρόν Ειρμολόγιον δια χειρός Ειρήνης αμαρτωλής θυγατρής Θεοδώρου του Αγιοπετρίτου και καλλιγράφου· έτος ζωιζ' τω έχοντι [...], Χριστέ μου, σώσον· αμήν»), αλλά στο φ. 183r υπογράφει (προφανώς μετά από επιθεώρηση του χειρογράφου) και ο ίδιος ο Κουκουζέλης: «Τέλος, τέλος, δόξα τω Θεώ, αμήν + Χειρ Ιωάννου Παπαδοπούλου του Κουκουζέλη» (ανάλογη υπογραφή του Κουκουζέλη εντοπίζεται και στον κώδικα Λενινγκραντ 121 -του έτους 1302- που είναι επίσης Ειρμολόγιο)]. Από τον 16^ο αι. και εξής τους κυριότερους σταθμούς στην παράδοση του μέλους του Ειρμολογίου συνιστούν τα ακόλουθα πλήρη και επώνυμα Ειρμολόγια:

α) Θεοφάνους του Καρύκη (τέλη 16^{ου} αι.): Λαύρας Ε 200 (περί το 1600): ...τονισθέν άμα και καλλωπισθέν παρά του ευτελούς ιερομονάχου κυρ Θεοφάνους του εξ Αθηνών, ου Καρύκης η επωνυμία... Σύνθεση περί το 1590. Παλαιότερο χρονολογημένο αντίτυπο, του έτους 1607, Ξεν. 159: Ειρμολόγιον συν Θεώ αγίω περιέχον πάντας τους ειρμούς της Οκτωήχου και των δεσποτικών εορτών και της Θεοτόκου, καλλωπισμός του Καρύκη.

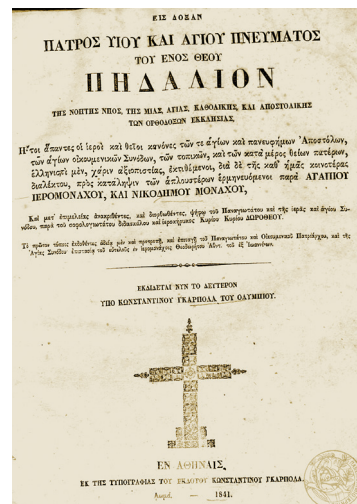
β) Ιωάσαφ μοναχού του νέου Κουκουζέλη (αρχές 17^{ου} αι.): Λαύρας Κ 158 (αρχές 17^{ου} αι.): Ειρμολόγιον όλου του ενιαυτού, εκαλλωπίσθη μικρόν παρά του εν μοναχοίς ευτελούς Ιωάσαφ νέου Κουκουζέλους ή Ιβήρ. 1192 (αρχές 17^{ου} αι.): Αρχή συν Θεώ αγίω του Ειρμολογίου του όλου ενιαυτού, καθώς ψάλλεται εις το Άγιον Όρος· εκαλλωπίσθη δε μικρόν παρά του εν μοναχοίς Ιωάσαφ του νέου Κουκουζέλους. Σύνθεση περί τις αρχές του 17^{ου} αι.

γ) Μπαλάση ιερέως και νομοφύλακος (β' μισό 17^{ου} αι.): Ιβήρ. 1021 (έτους 1701): Ειρμολόγιον [...] νεωστί καλλωπισθέν παρ' εμού του ευτελούς νομοφύλακος Μπαλάση ιερέως, καθώς τανύν ασματομελωδείται εν Κωνσταντινουπόλει, μετά πλείστης επιμελείας. Παλαιότερο χρονολογημένο αντίτυπο, του έτους 1679, Σινά 1494.

δ) Κοσμά Μακεδόνας του Ιβηρίτου (1682): Ιβήρ. 1074: Ειρμολόγιον συν Θεώ αγίω καλλωπισθέν υπ' εμού ευτε-

λούς Κοσμά του Μακεδόνας // Εις τους 1682, χειρ αμαρτωλού Κοσμά του Μακεδόνας. Σύνθεση 1682, μόνη και αυτόγραφη καταγραφή.

ε) Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου (β' μισό 18^{ου} αι.): Ξηρ. 375, έτος 1783: Ειρμολόγιον συν Θεώ αγίω περιέχον τας καταβασίας των δεσποτικών και θεομπτορικών εορτών, όπερ συνετέθη κατά το ύφος της αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας παρά του μουσικολογιωτάτου διδασκάλου λαμπαδαρίου κυρ Πέτρου Πελοποννησίου, επ' ωφελεία των χριστιανών ή Ξηρ. 372, έτος 1785: Ταύτα μοι τω δομestίκω Πέτρω συντέτακται προς τας

Σελίδα τίτλου από τη συλλογή Κανών Πηδάλιον

εν τη της Κωνσταντίνου πόλεως Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία καταβασίας των δεσποτικών και θεομπτορικών εορτών. Σύνθεση 1764-1770· παλαιότερο χρονολογημένο αντίτυπο Γριτσ. 13, του έτους 1773, αυτόγραφο Πέτρου Βυζαντίου. Εξηγήθηκε από τον Γρηγόριο πρωτοψάλτη (σε συνεργασία με τον Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα)· έτος μεταγραφής 1816-1817, με συμπληρώσεις [βλ. ΕΒΕ 915, έτος 1816-1817. Γενναδείου 27.1, έτος 1817: ...επεξηγήθην δε και εις το ευληπτότερον μετενεχθέν κατά τον νέον της μουσικής τρόπον παρά των μουσικοδιδασκάλων Γρηγορίου λαμπαδαρίου και Χουρμούζιου, εν ω εμπεριέχονται αι καταβασίαι των δεσποτικών και θεομπτορικών εορτών [...] και τα προσόμοια των εξαποστειλαρίων. Προσετέθησαν δε εν τω ανήκοντι μέρει της βίβλου και τινα αναγκαία ελλείποντα, άτινα εμελουρήθησαν παρά Πέτρου Βυζαντίου και Γρηγορίου λαμπαδαρίου]. Εκδόθηκε το έτος

1825: Ειρμολόγιον των καταβασίων Πέτρου του Πελοποννησίου, μετά του συντόμου Ειρμολογίου Πέτρου πρωτοψάλτου του Βυζαντίου, εξηγημένα κατά την νέαν της μουσικής μέθοδον μετά προσθήκης ικανών μαθημάτων, ων εστερούντο εις το παλαιόν, επιθεωρηθέντα ήδη και ακριβώς διορθωθέντα παρά του διδασκάλου Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, ενός των εφευρετών της ρηθείσης μεθόδου, επιστασία δε του ιδίου νυν πρώτον εκδοθέντα εις τύπον, αναλώμασιν ιδίοις και Ισάκ δε Κάστρο, Κωνσταντινούπολις, εν τη βρετανική τυπογραφία Κάστρου εις Γαλατάν, αωκε'. 1825.

στ) Πέτρου πρωτοψάλτη του Βυζαντίου (τέλη 18^{ου} αι.): Βατοπ. 1378: Ειρμολόγιον συν Θεώ αγίω περιέχον πάντας τους ειρμούς των τε δεσποτικών και θεομπτορικών εορτών και όλου του ενιαυτού, ποίημα κυρίου Πέτρου του Βυζαντίου και πρωτοψάλτου της αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, σύντομον. Συντετέθη κατά την περίοδο της λαμπαδαρίας του (1789-1800). Πρώτο χρονολογημένο το 1803 αντίτυπο στο Παντ. 999, αυτόγραφο Αποστόλου Κωνστα Χίου. Αξιοσημειώτες δύο αυτόγραφες καταγραφές, στα ΜΠΤ 740 (περί το 1800-1805) και ΜΠΤ 964 (έτους 1806), αλλά και η καταγραφή του στον παρισινό κώδικα Suppl. Gr. 1047, αυτόγραφο Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων του έτους 1807: Ειρμολόγιον συν Θεώ αγίω περιέχον πάντας τους ειρμούς των τε δεσποτικών και θεομπτορικών εορτών, ποίημα κυρ Πέτρου πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας του Βυζαντίου κατά ταχύν δρόμον. Εξηγήθηκε ομοίως από τους Γρηγόριο και Χουρμούζιο· βλ. κφ. Παιδούση, έτους 1817: ...μεταφρασθέν κατά τον εκδοθέντα νέον της μουσικής τρόπον απαρλλάκτως κατά το [του] ποιητού μέλος παρά των δύο διδασκάλων Γρηγορίου και Χουρμούζιου... Εκδόθηκε το έτος 1825: Ειρμολόγιον των καταβασίων Πέτρου του Πελοποννησίου, μετά του συντόμου Ειρμολογίου Πέτρου πρωτοψάλτου του Βυζαντίου, εξηγημένα κατά την νέαν της μουσικής μέθοδον μετά προσθήκης ικανών μαθημάτων, ων εστερούντο εις το παλαιόν, επιθεωρηθέντα ήδη και ακριβώς διορθωθέντα παρά του διδασκάλου Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, ενός των εφευρετών της ρηθείσης μεθόδου, επιστασία δε του ιδίου νυν πρώτον εκδοθέντα εις τύπον, αναλώμασιν ιδίοις και Ισάκ δε

Κάστρο, Κωνσταντινούπολις, εν τη βρετανική τυπογραφία Κάστρου εις Γαλατάν, αωκε'. 1825.

ζ) Ιωάννου πρωτοψάλτη του Νεοχωρίτου (α' μισό 19^{ου} αι.): Α' έκδοση Κωνσταντινούπολις 1839: Ειρμολόγιον των καταβασίων Πέτρου του Πελοποννησίου, μετά των κανόνων του όλου ενιαυτού και συντόμου Ειρμολογίου, εξηγημένα κατά την νέαν της μουσικής μέθοδον, επιθεωρηθέντα ήδη και διορθωθέντα ακριβώς παρά Ιωάννου λαμπαδαρίου, νυν δεύτερον εκδοθέν εις τύπον, αναλώμασιν ιδίοις, Κωνσταντινούπολις, εκ της του Παναγίου Τάφου τυπογραφίας, αωλθ'. 1839. Επανεκδόσεις: 1856, 1876, 1903, 1912 και σύγχρονη (φωτοαναστατική). Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Ευστρατιάδης, Σωφρόνιος, *Ειρμολόγιον*, Chennevieres-sur-Marne 1932. Τρεμπέλας, Π.Ν., *Εκλογή ελληνικής ορθοδόξης υμνογραφίας*, Αθήνα 1978, σ. 45-53. Τωμαδάκης, Ν.Β., *Η βυζαντινή υμνογραφία και ποίηση, ήτοι εισαγωγή εις την βυζαντινήν φιλολογίαν*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1993, σ. 59-67, 182-216. Μπιστάκης, Κ., *Βυζαντινή υμνογραφία από την Καινή Διαθήκη ως την Εικονομαχία*, Αθήνα 1986, σ. 72-77. Πάσχος, Π.Β., *Λόγος και Μέλος*, Αθήνα 1999, σ. 19-33 (με βιβλιογραφία). Velimirovic, Milos M., *Byzantine elements in early slavic chant: the Hirmologion*, Copenhagen 1960. Hannick, Christian (επιμ.), *Fundamental problems of early slavic music and poetry*, Copenhagen 1978, σ. 5-120, 171-195. Hannick, Christian, "The Performance of the Kanon in Tesseloniki in the 14th century", *Studies in Eastern chant* 4 (1990) 137-152. Αντωνίου, π. Σπυριδών Στ., *Το Ειρμολόγιον και η παράδοση του μέλους του*, Αθήνα 2004. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Μνημεία εκκλησιαστικής μουσικής*. Ανθολογίες πρώτη έως δεκάτη, τ. Α'. Μέλη και σχολιασμοί. Συνθέτες-Ερμηνευτές, Αθήνα 2000, σ. 119-126 [Το Ειρμολόγιον του Πέτρου Πελοποννησίου. Ιστορία-Μορφή-Σημασία], 143-148 [Ειρμολόγιον σύντομο Πέτρου Βυζαντίου. Ιστορία-Μορφή-Σημασία].

Κανών. Υμνογραφία. Ο κανόνας, ως υμνογραφικός όρος, είναι σειρά τροπαρίων συνδεομένων μεταξύ τους ως προς το θέμα, τον ρυθμό και τη μουσική. Την τελική τους μορφή οι κανόνες λαμβάνουν μετά το πέρας της εικονομαχικής περιόδου, αν και από τον 6^ο αιώνα εμφανίζονται ομάδες τροπαρίων με στιχολογία δύο ή τριών ωδών, τα λεγόμενα «διώδια» ή «τριώδια». Ήδη από τον 4^ο αι. οι Ψαλμοί είχαν ενταχθεί αρμονικά στις ακολουθίες του Όρθρου και του Εσπερινού, και λόγω της ευρείας χρήσης τους, άρχισαν να γράφονται τροπάρια για τους στίχους των Ωδών. Δημιουργήθηκαν δηλαδή «έννεαώδια», που με την πάροδο του χρόνου απέβαλαν τους στίχους των βιβλικών Ωδών, συγκροτώντας έναν «ενιαίο ψαλμό», τον